

Din ve Bilim
Muş Alparslan Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Dergisi

Din ve Bilim – Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi
Region and Science - Journal of Muş Alparslan University Faculty of Islamic Sciences
e-ISSN: 2667-7717 Aralık/December 2021, 4(2): 291-298

Sempozyum Tanıtımı

Uluslararası İslam Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlakı III (XII.-XIX. Yüzyıllar Arası) (28-29 Mayıs 2021, Muş)

Symposium Introduction

The Criticism Culture and Morality of Tolerance in İslamic Thought III (XII.-XIX. Centuries), (28-29 May 2021, Muş/Turkey)

Şuheda Belkıs BARAK

Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı
Research Assistant, Muş Alparslan University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Psychology
of Religion, Muş/Turkey
s.barak@alparslan.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0912-8759.

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Olgu Sunumu / Case Report
Geliş Tarihi / Date Received: 15 Kasım / November 2021
Kabul Tarihi / Date Accepted: 24 Aralık / December 2021
Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2021
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Barak, Şuheda Belkıs. "Sempozyum Tanıtımı: "İslam Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlakı III (XII.-XIX. Yüzyıllar Arası) (28-29 Mayıs 2021, Muş/Turkey)". Din ve Bilim - Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi 4 / 2 (Aralık 2021): 291-298.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dinbil> | **mailto:** dinbil@alparslan.edu.tr

Copyright © Published by Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi /
Muş Alparslan University, Faculty of Islamic Sciences, Muş, 49250 Turkey.
Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi ve İslami Araştırmalar Vakfı (İSAV) tarafından 2019 yılında “Uluslararası İslam Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlakı” başlıklı bir sempozyum düzenlenmişti. Yoğun katılım, bilimsel bilgi üretme, İslam mirasını günümüze ve gündemimize taşımak sebebiyle ve konunun arz ettiği önem açısından “klasik dönem”, “klasik sonrası dönem”, çağdaş İslam düşüncesi” şeklinde bir dönemselleştirmeye sempozyumun bir seri haline getirilmesine ilk sempozyumun sonuç bildirgesinde karar verilmişti. Bu serinin devamı ve üçüncüsü olan “İslam Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlakı III (XII.-XIX. Yüzyıllar Arası)” başlıklı uluslararası sempozyum 28-29 Mayıs 2021 tarihleri arasında çevrimiçi olarak icra edildi.

Pandemi koşulları sebebiyle çevrimiçi olarak düzenlenen sempozyumda üzere Türkiye'nin çeşitli ilahiyat fakültelerinde görev yapan akademisyenlerin katılımları ile yedi oturumda (eş zamanlı iki oturum şeklinde) toplamda 45 bildiri ile konu çok çeşitli yönlerden ele alınıp tartışıldı. Bu tanıtım yazısında oturumlar bazında sunulan bildiriler hakkında bilgi verilecektir.

Sempozyumun selamlama konuşmaları Doç. Dr. Tecelli Karasu'nun düzenleme kurulu adına yapmış olduğu konuşmayla başlayıp daha sonrasında Prof. Dr. Bedrettin Çetiner'in İSAV adına yapmış olduğu konuşma ile devam etti. Daha sonra Muş Alparslan Üniversite rektörü Prof. Dr. Fethi Ahmet Polat düzenleyici kurum adına bir selamlama konuşması icra etti. Selamlama oturumunun sonunda Prof. Dr. Şaban Ali Düzgün tarafından “Hakikat, Mutabakat, Yanlışlayarak İlerleme” temalı açılış konferansı icra edildi.

İslami ilimler fakültesi dekanı Prof. Dr. Abdülcelil Bilgin'in oturum başkanlığını yaptığı açılış oturumunda toplamda üç sunum yapıldı. “Farklılıklara Tahammül Bağlamında İslami Gelenek ve Batı” başlıklı bildirisıyla ilk sunumu Prof. Dr. Şinasi Gündüz yaptı. Sunumda farklılıkların (farklı inanç, düşünce ve dinî gruplar) birbirine tahammül göstermesi ve bir arada yaşaması çerçevesinde İslami gelenek ve tecrübe ile Batı arasında belirli örnekler verilerek kıyasa gidildi. Gündüz kavramsal açıdan ele aldığı tahammül ve tolerans kavramlarının Batı tarafından üretilip sosyal bilimlere katıldığını ve bu kavramların tepeden bakmacı ve ötekileştirici bir hale getirildiğini söyledi. İslam kültüründe ise bu kavramların karşılıklı saygıya bağlı bir arada yaşamak anlamına geldiğini belirtti. Batı kültürünün Hristiyanlık öncesi dönem ve sonrasındaki dönemlerde yürütmüş olduğu tek tipleştirme politikasıyla kendi kültürlerinden olmayanlara karşı göstermiş oldukları tahammül veyahut tolerans tutumlarının ötekileştirici ve tepeden bakmacı olduğunu söyleyerek, İslam kültüründeki tahammül tutumu ve yansımalarından da örnekler verdi. Sonuç olarak insanın özgür bir varlık olduğu ve insan iradesine saygı duyulması gerektiğine dikkat çekerek konuşmasının bitirdi. Oturumun ikinci sunumunu “Dini Hayatın Belirleyicileri ve Ahlakî Yansımaları” konulu tebliğiyle Prof. Dr. Hasan Kayıklık icra etti. Sunuma tahammül ve eleştiri kavramlarının ölçüye dikkat ederek kullanılmasına ihtiyaç duyulduğundan bahsederek başladı. Din, dini hayat, dindarlık gibi kavramları açıklayarak dini hayatın; çevre ve gelenek, insanın kendisi ve dinin temel ilkeleri olmak üzere üç temel belirleyicisi olduğunu söyledi. Dinin derininde yattığını söylediği ahlakı ise yaratılışın mükemmelleşmesi, bir başka deyişle beşerin insanlaşması olarak tanımladı. Son olarak insan olmanın sürekli olgunlaşma ve gelişme barındıran bir süreç olduğundan bahsederek, dinin koyduğu ilkelerle insanın bu süreci tamamlayıp kâmil insan olmasına yardımcı olduğunu belirtti. Oturumun üçüncü ve son sunumunu ise “Eleştiri ve Tahammülün Mantığı” konulu tebliğiyle Prof. Dr. Mehmet Sait Reçber icra etti. İlk olarak sunumunu “Eleştiri ve tahammülün mantıksal, epistemik imkân ve sınırlılıkları ile bu konudaki temel varsayım ve öngörüler nelerdir?” sorusunun üzerine inşa ettiğini belirtti. Eleştiri ve tahammülü birbirini gerektiren ve zaman zaman çatışan iki sezgi olarak tanımlayan Reçber, eleştirinin meşruiyet zemininden ve epistemik realiteden bahsetti. Tahammülün ise daha çok pratik bir noktada olduğuna değindikten sonra tahammül kavramını, kendi inancını savunan bireyin başkasının da bu hakka sahip olduğunu pratik ve ahlakî düzlemde ortaya koyuşu olarak tanımladı.

Mezhep İçi Tartışmalarda Eleştiri Örnekleri başlıklı oturumda toplam üç sunum yapıldı. “Şafi Mezhebinde Mezhep İçi Eleştiri Kültüründe Bir Örnek Olarak İsnevi'nin Nevevi'ye Eleştirisi” başlıklı bildiri Doç. Dr. Mehmet Aziz Yaşar tarafından sunuldu. Yaşar sunumuna İslam düşüncesi tarihinde

eleştirinin önemine dikkat çeken “Alimlerin birbirlerini eleştirmeleri hiçbir zaman yerilen bir davranış olmamış aksine hep övülen bir meziyet olarak görülmüştür.” ifadesi ile başladı. Eleştiride amacın, Allah rızası için doğrunun zuhur bulması olarak görüldüğünü söyleyen Yaşar, Nevevi’nin mezhepteki yerinin sağlamlaşması sebebiyle diğer fakihlerin onun görüşlerini eleştirmeye çekindiğinden bahsetti. Nevevi’yi eleştirmeye cesaret edebilen azınlıktan biri olan İsnevi’nin eleştirinin dozunu kaçırarak çok sert bir dille eleştiride bulunduğunu belirtti. Son olarak İsnevi’nin eleştiri üslubunun içerikten daha çok öne çıkması hasebiyle üslubun eleştirinin önüne geçtiğine vurgu yaptı. Aynı oturumda “Nevevi’nin Mezhep İçi Tenkitleri Bağlamında Rafii’ye Yöneltilmiş Eleştiriler (*Ravzatu’t-Talibin* Adlı Eser Örneğinde) başlıklı bildiri Doç. Dr. Bedri Aslan tarafından sunuldu. Aslan, sunumuna mezhep içi tartışmaların birbirlerini gören fakihler arasında olduğu gibi aynı sırada yaşayıp birbirini göremeyen veya farklı asırlarda yaşayan fakihler arasında da görüldüğünü belirterek başladı. Bu eleştirilerin en bariz örneklerinden birinin de aynı sırada yaşayıp birbirini göremeyen ve Şafii mezhebinde içtihatlarıyla tanınan Nevevi ve Rafii arasında yaşandığını söyledi. Nevevi’nin eleştiri üslubunun çok dikkat çektiğini belirterek, Nevevi’nin eserine Rafii’ye dua ederek başlayıp, onun eserine övgüde bulunduğunu söyledi. Eleştirisinde küçük düşürücü ifadelerden kaçınan Nevevi’nin eserindeki eleştiri yönteminin, Rafii’nin eserindeki lafızlara takılmadan fıhi meseleleri ele alarak bilgilerin sadeleştirilmesi ve daha istifade edilebilir hale getirilmesi şeklinde olduğunu söyledi. Oturumun son sunumu ise “Mezhep İçi Tartışma Örneği: İbn Hacer el-Heytemi ile İbn Ziyad el-Yemeni Tartışması” başlıklı bildirisıyla Dr. Öğr. Üyesi Mahsum Aslan tarafından yapıldı. Aslan sunumuna İbn Hacer el-Heytemi ile İbn Ziyad el-Yemeni’nin kısaca hayatlarından bahsederek başladı. Mezhepler arası farklı görüşler, itirazlar, eleştiriler ve reddiyeler olduğu gibi bir mezhebin içinde de bu tarz tartışmaların meydana geldiğinden bahsederek mezhep içi tartışma örneklerinden biri olan Heytemi ile İbn Ziyad arasında gerçekleşen tartışmanın borcun teberruya mani olup olmayacağı meselesinden çıktığını söyledi. Tartışmanın çıkış noktası her ne kadar günlük bir mesele olsada taraflar arasında tartışmanın uzadığını, karşılıklı reddiyeler yazma konusunda aşırıya kaçıldığını ve bu mesele üzerinden taraflarca toplamda altı reddiye yazıldığını belirtti. Son olarak konunun anlaşılması ve farklı perspektiflerden ele alınması açısından bu kadar eserin telif edilmesinin güzel olduğunu ancak her risalede konunun daha fazla detaylandırılmasının âlimleri tekrara düşürdüğünü, zaman ve emek kaybına yol açtığını belirtti.

Tasavvufta Eleştiri Kültürü başlıklı oturumda ilk olarak “Muhammed Emin Erbilî’nin *Tenvîru’l-Kulûb* Adlı Eserinde Tasavvuf Anlayışı” adlı bildiri Dr. Öğr. Üyesi Mesut Yiğit tarafından sunuldu. İlk dönem mutasavvıflarının tasavvuf disiplini ile uğraşmadan önce dini ve şer’i ilimlerde uzmanlaştığını söyleyen Yiğit, Fıkıh ve Tasavvuf ilmini açıklayarak bir kıyas yaptı ve Fıkhın mükellefin zahiri durumunu Tasavvufun ise içe dönük durumunu incelediğini söyledi. Yiğit, Erbilî’nin hayatına kısaca değindikten sonra eserin içeriğinden bahsederek kitabın “tasavvufi hal” temalı üçüncü bölümünü tebliğine konu ettiğini belirtti. Cibril hadisinde açıklanan ve dinin üzerine inşa edildiği üç temel hükmün baz alınarak kaleme alınan eserlerin en güzeli olduğunu belirtti. İbadetin ihsan çerçevesinde yapılmasına yardımcı olma amacı güdülen eserde Ehl-i sünnet akidesi ve şer’i prensiplere bağlı bir müridin yetiştirilmesinin hedeflendiğini söyledi. İslam dünyasında bu eserin büyük bir hüsn-i kabulle karşılaşılarak gayesine ulaştığını söyleyerek sözlerini noktaladı. Aynı oturumda “İbn’ül-Arabî’de Tahammül Ahlakı: İlâh-ı Mutlak/Mü’tekad Anlayışı ve ‘Öteki’ne Bakış” başlıklı bildiri Dr. Ömer Özgül tarafından sunuldu. Özgül, İbnü’l-Arabî’nin ilâh-ı mutlak ve ilâh-ı mü’tekad ayrımı ekseninde farklı inanç ve düşüncelerle birlikte dünyayı paylaşabilmenin imkânının incelenmesinin önemine dikkat çekti. İbnü’l-Arabî’nin ilâh-ı mutlak ve ilâh-ı mü’tekad anlayışı ekseninde, bir taraftan bütün sûretlerde Hakk’ı müşahede edemedikten sonra tüm inançların yanlışlığına dikkat çekildiğini diğer taraftan da her bir inancın Hakk’ın bir tecellisine denk düşmesinden dolayı nispeten de olsa doğruluğuna vurgu yapıldığını ifade etti. Bu anlayış doğrultusunda “öteki”nin farklı tanrı tasavvuruna tahammül edebilmenin gereğine ve birlikte barış içerisinde yaşamının ilkelerine değindi. Bu oturumun son sunumu olan “İbn’ül-Arabî’nin Firavunun İmânı Konusundaki Görüşleri Etrafında Şekillenen Bir Polemik:Aliyyü’l-Karî’nin Celâleddîn ed-

Devvânî Eleştirisi” adlı bildiri Arş. Gör. Emrah Baş tarafından sunuldu. İbnü’l-Arabî’nin eserlerinde Firavun’un imanı meselesi hakkında birbiriyle çelişkili ifadeler kullandığını belirten Baş, bu durumun tartışma ortamına zemin teşkil ettiğini, bunun en güzel örneğinin Devvânî ile Aliyyü’l-Kârî arasında geçen polemik olduğunu belirtti. Daha sonra söz konusu iki âlimin bahsi geçen meseleyi nasıl ele aldığına değinen Baş, bu polemğin tartışma kültürü ve tahammül ahlakı bağlamında bizim için neler ifade ettiğine değinerek konuşmasını bitirdi.

Kelamî Düşüncede Eleştirel Yaklaşımlar başlıklı oturumda “İbn Hazm’da Din-Siyaset İlişkisi ve Politik Teolojisinin Temelleri Üzerine Bir Değerlendirme” isimli bildiri Doç. Dr. Hüseyin Doğan tarafından sunuldu. Doğan sunumunda yaşadığı dönem ve bölge itibarıyla üzerinde birçok etkinin izlerini taşımasının önemine vurgu yaparak İbn Hazm’ın din-siyaset ilişkisine getirmiş olduğu açılımları ile onun politik teolojisinde karşılığını bulan devlet başkanlığı ile yöneticinin temel özelliklerinin bir değerlendirmesi yaptı. Aynı oturumda Doç. Dr. Metin Yıldız tarafından “Gazali ve İbn Melâhimî’nin İbn Sinâ Eleştirileri: *Tehâfütü’l-Felâsife* ve *Tuhfet’ül-Mütekellimîn* Bağlamında Bir Değerlendirme” başlıklı bildiri sunumu icra edildi. Eleştiren ve eleştirilen tarafların içerisinde yetişmiş olduğu geleneklere ve öne çıktıkları ilim alanlarına vurgu yaparak sözlerine başlayan Yıldız, Gazali ve İbnü’l-Melahime’nin İbn Sinâ özelinde İslam filozoflarını eleştirme motivasyonlarına vurgu yaptı. Gazali ve İbnü’l-Melahime’nin İbn Sinâ’nın; âlemin kıdemi, insan nefsi, Allah’ın sıfatları, sudur nazariyesi gibi konulardaki görüşlerine yönelttikleri eleştirileri hakkında bilgi verdi. İki kelamcının İbn Sinâ’ya yönelttikleri eleştirilerini derlemiş oldukları *Tehâfütü’l-Felâsife* ve *Tuhfet’ül-Mütekellimîn* eserlerini mukayese ederek sözlerini bitirdi. Bu oturumun son tebliği

“أساليب وطرق المتكلمين في الرد على مخالفيهم: الإمام الغزالي أنموذجا” (Kelamcıların Muhaliflerine Redde Üslup ve Yolları: İmam Gazali Örneğinde) Dr. Öğr. Üyesi Charif Murad tarafından sunuldu. Murad, sunumunda Gazâlî’nin Filozoflar, Mutezile, Batınlık vb. gibi gruplara yaptığı eleştirilerde nasıl bir tartışma üslubuna sahip olduğunu vermiş olduğu örnekler bağlamında temellendirmeye çalıştı. Gazâlî’nin söz konusu tartışma yönteminin tartışma kültürü ve tahammül ahlakı bağlamında ne ifade ettiğine değinerek konuşmasını tamamladı.

Arap Dilinde Eleştiri Üslubu oturumunda Prof. Dr. Mehmet Şirin Çıkar tarafından “Arap Gramer İlmi Çalışmalarında Eleştiri: Batalyevsi Örneği” adlı sunum icra edildi. Çıkar sunumunda, Arap gramer ilmi tarihinde önemli bir yer tutan dilcilerden biri olan Ebu’l-Kasım ez-Zeccaci’nin yazmış olduğu *el-Cümel fi’n-nahv* adlı eserine İbnü’s-Sid el-Batalyevsî’nin bir eleştiri niyetiyle yazdığı *Kitabu’l-hulel fi islahil-halel min Kitabi’l-Cümel* adlı eserini ele aldı. Batalyevsî’nin eleştiri üslubunda diğer dilbilimcilerden ayrılan özelliklerine değinerek *el-Cümel*’i şerhetmekten ziyade, kendini hüküm veren bir pozisyona koyup doğru ve yanlışlarını, eksiklerini ortaya koymayı hedeflediğini ifade ederek sözlerini noktaladı. Aynı oturumda

“نقد أبي حيان الأندلسي 745هـ لابن مالك صاحب الألفية 672هـ” (Ebu Hayyan el-Endülüs’ün H. 672 H. Binyılın Sahibi İbn Malik’e Yönelik Eleştirisi) başlıklı bildiri Dr. Öğr. Üyesi Mahmud Gavsani tarafından sunuldu. Gavsani sunumunda, Ebû Hayyân el-Endelüsî’nin Arap dilcileri arasında tenkitçi üslubuyla ün sahibi olduğunu ve bu şöhreti sebebiyle *muhakkik* lakabını aldığına dikkat çekti. Gavsani, daha sonra *et-Tezyîl ve’t-Tekmîl* isimli eseri temel alarak Ebû Hayyân el-Endelüsî’nin İbn Mâlik et-Tâî’yi hangi konularda eleştirdiğine, eleştiri yaparken hangi yöntemler benimsediğine ve bu eleştiri yönteminin günümüz için ne anlamlar ifade ettiğine değinerek konuşmasını bitirdi. Oturumun son sunumu ise

“التراث النقدي وأخلاقيات التسامح في الفكر الإسلامي مقارنة النقد بين الأدب العربي الكلاسيكي القديم والأدب العربي الحديث” (İslam Düşüncesinde Eleştirel Miras ve Hoşgörü Etiği Eski Klasik Arap Edebiyatı ile Modern Arap Edebiyatı Arasındaki Eleştirilerin Karşılaştırılması) başlıklı bildirisi ile Dr. Öğr. Gör. Yasser Ali Muhammed Ali tarafından icra edildi. Sunumuna edebiyat ve eleştiri arasındaki ilişkiye değinerek başlayan Yasser, daha sonra eleştirinin ilk nüvelerinin görüldüğü cahiliye döneminden başlayarak günümüze kadar eleştirinin geçirdiği aşamalara değindi. Daha sonra eski dönem Arap edebiyatı ile modern dönem Arap edebiyatındaki eleştiri yöntemlerini karşılaştırarak aralarındaki farklara değinerek sunumunu tamamladı.

Hadis İliminde Yöntem Arayışları oturumunda “Çağdaş Bazı Müslüman Araştırmacıların Sünnet Kavramına Bakış Açıkları” başlıklı bildiri Doç. Dr. Recep Aslan tarafından sunuldu. Aslan sunumunda, Fazlur Rahman, Muhammed Mustafa el-A’zamî, Yusuf el-Karadavî, M. Hayri Kırbaçoğlu ve Musa Cârullah Bigiyef gibi âlimlerin sünnet mefhumuna yaklaşımlarına kısaca değindi. Sunumda bu araştırmacıların, sünnetin klasik kavramsal tanımının ötesinde, onu güncellemeye yönelik bazı tanımlar yaptıklarına vurgu yapıldı. Aynı oturumda Dr. Öğr. Üyesi Şuayip Seven tarafından “Hadiste İctihad Özgürlüğüne Getirilen *Sahihayn* Sınırının Sosyo-Kültürel Anlamı” başlıklı bildiri sunumu icra edildi. Seven sunumda hadislerin sıhhatinin tespitindeki içtihad’ın tarihsel sürecine değindi. Devamında ise içeriğinde en güvenilir ravilerden hadis nakledilen raviler olduğu görüşünün hâkim olan eser olan *Sahihayn*’ın kanunlaşmasının tarihsel sürecinden bahsedildi. Hadiste içtihadta getirilen *Sahihayn* sınırının, sosyo-kültürel boyutuna değinilerek sahih hadis kavramının bazı müsteşrikler tarafından neden yanlış anlaşıldığının izahı yapıldı. “Modern Dönem Muhaddislerinin Eleştiri Yöntemleri (Gumârî’nin Münâvî’ye Yönelttiği Tenkitler Örneğinde)” başlıklı bildiri Dr. Mustafa Yüceer tarafından sunuldu. Sunumda, Gumârî’nin Münâvî’ye yönelttiği tenkitlerden hareketle modern dönem muhaddislerin eleştiri yöntemlerine dair bir metodoloji tespiti yapıldı.

Oturum başkanlığını üniversite rektörümüz Prof. Dr. Fethi Ahmet Polat’ın yaptığı *Tefsir İliminde Eleştiri Geleneği* oturumunda “İbn Kesir’in İsrâiliyyât Eleştirisi” başlıklı bildiri Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Özcan tarafından sunuldu. Özcan sunumunda İbn Kesir’in rivayet tefsiri olmasına rağmen *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-‘azîm* adlı eserinde mümkün mertebe İsrâilî rivayetlere yer vermediğini, verdiği noktada da ise bu rivayetlere İslâm’a aykırılık, rivayet disiplininden yoksunluk, akla aykırılık ve dinî ya da dünyevî açıdan bir yararının olmaması yönlerinden eleştirilerini sunduğunu söyledi. “Tefsir Üslûp-Usûlünden Reddiye/Apoloji Üslûp-Usûlüne Geçiş ve Tefsir Geleneğine Etkileri: Takıyyüddîn İbn Teymiyye Örneği” başlıklı bildiri Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Sait Sıcak tarafından sunuldu. Sunumda tefsir üslûp ve usûlünden, reddiye/apoloji üslûp ve usûlüne geçişin tarihi sürecinde İbn Teymiyye’nin ve onun öğrencisi İbn Kesîr’in üstendikleri öncü roller vurgulandı. Oturumda Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Topal tarafından “Ebû Ca’fer et-Tûsî’nin Tefsirinde İtikadî Mezheplere Yönelik Bazı Eleştirileri” başlıklı bildiri sunumu icra edildi. Topal, Tûsî’nin Ehl-i Sünnet’e yönelik Yedi Harf hadisi ve nesh konularında ki eleştirisinden bahsederek, eleştirilerinin çoğunda Cebriye ve Mu’tezile’nin -döneminin tartışma konularının da işareti olan- görüşlerinin üzerine yoğunlaştığını belirtti.

Felsefe-Tasavvuf İlişkisi ve Eleştirel Yaklaşımlar adlı oturumda Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Burak Çakın tarafından “Şeyhülislam Yahya Divanı’nda Yüzeysel ve Yanlış Din Anlayışının Eleştirisi” adlı bildiri sunumu gerçekleştirildi. Çakın, sunumunda Şeyhülislam Yahya Divanı’ndan Beyitler örneğinde; riya, dinin özünü kavrayamama, olduğundan farklı görünme ve Allah’ın rızasını gözetmeme gibi olumsuz tutum ve özelliklere yöneltilen eleştirileri İslam Edebiyatı ve Klasik Türk Edebiyatı çerçevesinde ele aldı. “XVII. Asırda Felsefi Tenkit: Muhammed Bâkır Mîr Dâmâd’ın Eleştirel Yaklaşımı” başlıklı bildiri Dr. Öğr. Üyesi Ersan Türkmen tarafından sunuldu. Sunumda Muhammed Bâkır Mîr Dâmâd’ın kaleme aldığı eserlerdeki eleştirel yaklaşımında, eleştirilerinin filozoflara ve filozofları eleştiren düşünörlere olmak üzere iki ayrı topluluğa yöneltildiğinin gözlemlendiği vurgulandı.

Fıkıh Usulünde Eleştiri Üslubu oturumunda “18. Yüzyıl Medinesi’nde Mezhebe Yönelik Eleştiriler: Füllânî Örneği” başlıklı bildiri Doç. Dr. Ahmet Aydın tarafından sunuldu. Sunumda Füllânî’nin gerekli durumlarda mezhebin görüşünün terk edilmesi gerektiğini söylediği ve tüm meselelerde bir mezhebe bağlı kalmayı savunan bir mezhep tasavvurunu eleştirdiği vurgulandı. “Fıkıh Usulü eserlerinde Saygı ve Eleştiri Üslubu: İbn Melek’in *Şerhu’l-Menâr*’ı Örneği” başlıklı bildiri Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Çil tarafından sunuldu. Çil, İbn Melek’in *Şerhu’l-Menâr*’ının Ebü’l-Berekât en-Nesefî’nin fıkıh usulü alanındaki *Menârü’l-Envâr*’ı üzerine yazılmış nitelikli bir şerh durumunda olduğunu belirterek, atıfta bulunduğu kişi, varlık ve olgulara yaklaşımı ile dönemin eleştiri kültürü için önemli bir gösterge olabileceğini vurguladı. Oturumun son sunumu Arş. Gör. Şeyma Yeşilyayla tarafından “Üsmendî’nin *Tarîkatü’l-Hilâf Fi’l-Fıkhi Beyne’l-Eimmeti’l-Eslâf* İsimli Eseri Özelinde

Tartışma Türlerinin Fıkha Uygulanması" başlıklı bildirisıyla gerçekleşti. Yeşilyayla, cedel tekniğinin ağırlıklı biçimde uygulandığı eser özelinde, tartışma türlerinin fıkha uygulanma tarzı hakkında bilgi verdi.

İslam Felsefesinde Din ve Ahlak Tartışmaları oturumunda "Gazâlî'nin Antik Yunan Ahlak Felsefesini Alımlayışı: İhyâ'da Felsefi Erdemler Bir Reddedişe mi Yoksa Bir Yerlileştirmeye mi Maruz Kaldı?" başlıklı bildiri Dr. Öğr. Üyesi Elif Nur Erkan Balcı tarafından sunuldu. Sunumda, yirminci yüzyılın sonlarından itibaren tedricen ortaya çıkmaya başlayan yeni Gazâlî yorumlarının izinden gidilerek Gazâlî'nin *İhyâ*'daki ahlak düşüncesi yerlileştirme teorisi çerçevesinde ele alındı. Gazâlî'nin *İhyâ*'da erdemlere dair açıklamalarından yola çıkarak Yunan felsefi mirasının nasıl yerli kılındığına bazı örnekler verildi. Daha sonra Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Aksu tarafından "Tahammül kavramının Temel Bileşeni Olarak İhtimâl Erdemi: Klasik Dönem Sonrası İslam Ahlâk Felsefesi Çerçevesinde Bir İnceleme" başlıklı bildirinin sunumu gerçekleşti. Sunumda hem tahammül kavramına hem de ihtimâl erdeminin bir bütün olarak bu kavramla ve kavramın diğer iki bileşeni olan sabır ve sebat ile ilişkisine dair bazı değerlendirmelerde bulunuldu. Oturumun son sunumu Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Yıldız tarafından "İbn Rüşd'ün *Faslu'l Makal* Risalesi Bağlamında Felsefe-Din Çelişmezliği" başlıklı bildiri ile gerçekleştirildi. Sunumda İbn Rüşd'ün İslam düşünürleri arasında çok tartışmalı bir mesele olan din ile felsefenin çelişip çelişmediği hususunda diğer düşünürlerin aksine uyumlu olduğunu savunduğu düşüncelerini ele aldığı "Faslu'l-Makal" makalesi özelinde Felsefe-Din Çelişmezliği meselesi tartışıldı.

Hadis İlminde Usul Tartışmaları oturumunda "Gaybet Krizinin Doğurduğu Problemler Bağlamında İsnâaşerî Ekollerden Usûlîler'in Kütüb-i Erbaa'ya ve İctihada Yaklaşımlar" başlıklı bildiri Prof. Dr. İbrahim Kutluay tarafından sunuldu. Kutluay, İmâmiyye mezhebinin ekollerinden biri olan Usûlîler'in "dört şer'î delil ve kaynak" olarak benimsedikleri dinî delillerin içerisindeki akla, kıyası ve icthadı dahil ettiklerini ve zaman zaman icthada başvurduklarının gözlemlenebildiğini ifade etti. Usûlîler'in *Kütüb-i Erbaa*'ya karşı şüpheci bir yaklaşım sergilediklerini ve içerisindeki pek çok hadisi âhâd haber olarak nitelendirdiklerini vurguladı. "Moğultay b. Kılıç'ın *İkmâl-ü Tehzîbi'l-Kemâl* Adlı Eseri Özelinde Biyografi Yazımında Eleştiri" adlı bildiri Doç. Dr. Halil İbrahim Turhan tarafından sunuldu. Turhan, Moğultay b. Kılıç'ın tahkik merkezli eseri yazımını önceleyen ricâl literatüründen olduğunu vurgulayarak, Kılıç'ın alanın birikimini tenkitçi bir bakışla analiz ederek *İkmâl-ü Tehzîbi'l-Kemâl* adlı eseri kaleme aldığından bahsetti. Oturumun son sunumunu ise "Muhammed Emîn el-Esterâbâdî'nin Usûlîlere Yönelttiği Eleştiriler Üzerine Bazı Mülâhazalar" başlıklı bildirisini Dr. Öğr. Üyesi Abdülalim Demir gerçekleştirdi. Sunumda, Usûlî ve ahbârî âlimlere talebelik yaptığından iki ekol arasında mukayese yapma salâhiyetine sahip olan Esterâbâdî'nin fikir dünyasının oluşmasında etkileri olan çevresel faktörlere ve eserlerine yer verilerek Usûlîlere yönelttiği eleştiriler örnekler çerçevesinde değerlendirildi.

Fıkıh İlminde Usul Tartışmaları oturumunda Doç. Dr. Nazım Büyükbaş tarafından "Son (Bir) Usulcü olarak Şatıbî'nin Tasavvuf Bilgi Teorisi Eleştirisi" isimli bildirinin sunumu gerçekleştirildi. Sunumda Şatıbî'nin eleştirilerinin ana noktasını tasavvufun bilgi nazariyesinden hareketle *keşf, ilham, rüya* ile hüküm verme, *cifr* ve *gaybî* haberler; Kuran'ı açık delillere rağmen *batını ve işari tevîl* yöntemlerinin oluşturduğu belirtildi. "Fukahâ'nın Cedel İlmine yaklaşımları ve Getirdikleri Usul-Adab Esasları" başlıklı bildiri Dr. Abdurrahim Bilik tarafından sunuldu. Bilik sunumunda fıkıh âlimlerinin cedel alanındaki eserlerinde değindikleri cedel taraflarının uymaları gereken adab ilkelerini *el-Cedel inde'l-usulîyyin* isimli eserinde derleyen çağdaş müelliflerden Mesud el-Fülüsî'nin sistemi esas alarak söz konusu eserlerde belirtilen adaba dair bilgiler verdi. Oturumun son sunumu ise "İslam Hukukunun Kazustik Yapısına Yönelik Eleştiriler ve Karâfî'nin Bu Eleştirilere Karşı Savunusu" başlıklı bildiri ile Arş. Gör. Dr. Halil Kılıç tarafından gerçekleştirildi. İslam hukukunun Kazustik yapısına yönelik eleştirileri "Hile-i şer'îyyenin yaygınlaşması" ve "gerçekleşmesi imkânsız meselelerin varsayılması" adlı iki başlık altında inceleyip bilgi veren Kılıç, Karâfî'nin imkânsız meselelerin varsayımıyla ilgili eleştirilere karşı savunusunda onun, mensubu olduğu mezhebin genel anlayışına aykırı bir düşüncede olduğunu ortaya koydu.

Eleştiride Üslup ve Usul Örnekleri oturumunda “Süleyman b. Ali el-Karamanî’den Şeyh Bedreddin’e Cevaplar” başlıklı bildiri sunumu Doç. Dr. Ayhan Hira tarafından icra edildi. Sunumda kadılık görevi boyunca, Şeyh Bedrettin’in *Câmiu’l-fusuleyn*’ini el kitabı olarak kullanan Karamanî’nin, Şeyh Bedrettin’in eserinde “ben derim ki”, “uygun düşer” ve “aceleye getirilmişlik var” diyerek selefe itiraz etmesini ve halefin sözlerinden yüz çevirmesini gerekçe göstererek Şeyh Bedrettin’e üç yüz seksen cevap hazırladığına vurgu yapıldı. Fasillara göre dağılımı farklılık gösteren cevaplarla Karamanî’nin mahiyet ve üslup bakımından tekdüze olmayıp kimi yerde fikhî açıklamalarla yetinerek ve kimi yerde ise serzenişte bulunarak *Câmiu’l-fusuleyn*’i değerlendirdiğini ifade etti. Aynı oturumda Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Kavalcıoğlu tarafından “Ücret Karşılığı Kur’ân Okuma Tartışmaları: İbn Âbidîn Mahmûd Hamza Örneği” isimli bildiri sunumu gerçekleştirildi. Kavalcıoğlu, ücret karşılığı Ku’rân okuma tartışmalarının İslam tarihinin başlarından itibaren süregeldiğinden bahsederek bu tartışmanın Osmanlı dönemindeki yansımalarına ayna olan Kur’ân okuma karşılığında ücret almanın caiz olmadığı görüşünü savunan İbn Âbidîn ile onun risalesine reddiye niteliğinde eser yazan Mahmûd Hamza el-Hüseynî’nin görüşlerini konu hakkındaki risaleleri bağlamında karşılaştırmalı olarak aktardı. Daha sonra Dr. Öğr. Üyesi Seyit Mehmet Uğur “Vakıf Görevlilerinin Azlı Konusunda Kadiya Mutlak Yetki Veren Bir Fetvanın Tenkidi: Zeynüddîn İbn Nüceym’in *el-Kavlü’n-Nakiyy fi’-Redd ‘Ale’l-Müfterî eş-Şakîy* İsimli Risalesi” başlıklı bildirisini sundu. Sunumda İbn Nüceym’in, ismini belirtmediği bir şahsın, vakıf vazifelisinin hiçbir suçu olmasa da vazifesine el koyma konusunda hâkime mutlak yetki tanıyan bir fetva vermesi ve bunu Hanefi mezhebine de isnad etmesi üzerine, bu görüşü ağır bir şekilde tenkit eden risalesi ve risalesindeki eleştiri üslubu tartışıldı.

İslam Tarihi Disiplininde Eleştiri Örnekleri oturumunda Doç. Dr. Mehmet Dalkılıç tarafından “İbn Haldûn’un Bakış Açısından Hilâfetin Kureysiliği ve Veliaht Tayin Etme Meselesi” başlıklı bildiri sunumu icra edildi. Dalkılıç sunumunda hilafetin Kureşliliği ve veliaht tayin etme meselesini İbn Haldûn’un “Asabiyye” kavramı bağlamında açıkladığını belirterek konunun tarihsel arka planını ortaya koydu. Daha sonra Dr. Öğr. Üyesi Münir Yaşar Kaya “16. Yüzyıl Osmanlı Uleması Arasında İlmî Eleştiri Kültürü: Kemalpaşazâde, Bahâeddinzâde ve Birgivî Örneği” başlıklı bildirisini sundu. Kemalpaşazâde’nin ıslah ettiği eserlerden biri olan *Islah’ul-Vikâye* adlı eserin düzeltmelerine eleştiri getiren Bahaeddinzâde ve ikisi arasında geçen tartışmaya hakemlik yapan Birgivî’ye değinen Kaya, Osmanlı’da ilmî eleştiri kültürünü *Risâle fi Reddi’l-İslah ve’l-İzah* isimli eser bağlamında değerlendirdi. Oturumun son sunumu ise Dr. Öğr. Üyesi Rahim Ay tarafından “Ali Şeriatî’nin Sünni Osmanlı Düşmanlığı Üzerine Kurulu Safevi Şiası-Hristiyanlık Yakınlaşmasına Yönelik Eleştirileri” adlı bildiri ile icra edildi. Ay, sunumunda Şeriatî’nin Şia’yı dönüştüren Safevilere yönelttiği eleştirileri ve bir İslam mezhebi olarak Şia’nın Hristiyanlık unsurlarıyla nasıl dönüştüğünü ele aldı.

Mezhebi Tartışmalar ve Yansımaları oturumunda Doç. Dr. Mehterhan Furkani tarafından “Mezhep Taassubunda Aşırılık: Şafiî Bir Âlim Tarafından Yazılmış *ed-Dürerü’-Mensûre* Adlı Eser Örneği” adlı bildiri sunumu gerçekleşti. Furkani, eserin müellifinin tespit edilemediğini belirterek söze başladı ve eserde temizlik, Fatıha suresinin farz olup olmadığı gibi 215 farklı meselede Ebu Hanife ile İmam Şafii’nin delillerinin kıyaslandığını, eserin bir mesele haricinde İmam Şafii’den yana taraflı bir bakış açısıyla yazıldığını belirtti. Aynı oturumda Dr. Öğr. Üyesi Veysel Gengil tarafından “‘Okunması Caiz Değildir’ Fetvası Verilen el-Keşşâf Tefsiri Günümüze Neden Ulaştı?” başlıklı bildiri sunumu gerçekleştirildi. Gengil, Mutezile mezhebinden tam metin eser olarak yalnız el-Keşşâf’ın günümüze ulaşmasının sebeplerinin: Belağat açısından güçlü olması, Zemahşeri’nin yöneticilerden destek alması, müşkil’e önem verilmesi, rivayetlere yer verilmesi ve kendi mezhebine aykırı görüşler barındırması olarak sıraladı. Oturumun son sunumu olan “Mezhebî Tartışmaların Tefsirlerdeki Yansımaları: Envârü’t-tenzîl ve Esrârü’t te’vîl Örneği” başlıklı bildiri Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Altın tarafından sunuldu. Ehli sünnet görüşü takip eden Kadı Beydâvi ve eseri hakkında bilgi veren Altın, eserde farklı fırkalardan görüşlerin bulunduğu, Eşâri ve Mûtezile arasındaki kelami tartışmaların karşılaştırmalı olarak ele alındığı ve çoğunlukla Mûtezile aleyhine görüş bildirildiğine ancak eleştiri üslubunun da sert olmadığına vurgu yaptı.

Daha önceki sempozyumlarda olduğu gibi, III. Uluslararası İslam Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlakı sempozyumunun bildirilerinin de sempozyumun akabinde kısa bir süre içerisinde kitap haline getirilerek ilim dünyasının ilgisine sunulacaktır. Böylelikle bu eser sempozyum temamız ekseninde çalışmalar yapacak ilim insanları için önemli bir referans kaynağı olacaktır. Sempozyumun gerçekleşmesinde emeği geçen herkese teşekkürler.